

Krammer-Volkerak

Krammer-Volkerak ligt aan de noordwestelijke grens van Brabant. Het is onderdeel van de Deltawateren. Langs de oevers lagen uitgestrekte schorren en slikken die met vloed onder water liepen doordat er een open verbinding was met de Oosterschelde. Er groeiden planten die een zout milieu konden verdragen. Grote kreken waar het water met het getij doorheen werd geperst, doorsneden het gebied. Met het gereedkomen van de Philipsdam in 1987 kwam hieraan van de ene op de andere dag een einde. De zee had geen invloed meer en er kwam een vast waterpeil. De zoutminnende planten verdwenen grotendeels en er kwamen planten van zoete milieus voor in de plaats.

In het Brabantse deel van dit natuurgebied zijn de Dintelse Gorzen hier het mooiste voorbeeld van. Bij het Benedensas liggen de geresatureerde sluisjes, die vóór de afsluiting van de zeegaten werden gebruikt voor de afwatering van het overtollige water. Daar begint een wandelroute over de voormalige schorren en slikken van de Dintelse Gorzen. Vanaf de parkeerplaats klim je tegen de voormalige zeedijk omhoog en op de kruin van de dijk kijk je zo over de gorzen heen. Een bruggetje over de Botkreek geeft toegang tot de voormalige schorren.

De gorzen bestaan uit een mengsel van graslanden en struweel, dat na het verdwij-

nen van het getij hier is opgeslagen. Je ziet wilgen, meidoorns, berken en heel veel Koninginnekruid. Onderweg van hier tot aan het Volkerak kun je nog veel elementen zien van de vroegere situatie.

Om te beginnen is de verzoeting niet overal in hetzelfde tempo gebeurd. De hogere delen zijn vaak begroeid met struiken en duinriet. Daar is de verzoeting het verst gevorderd. Maar de voormalige kreken waar het getijdenwater doorheen werd geperst, liggen nog net zo in het landschap. Je herkent ze direct aan hun groene kleur en aan hun lage ligging. Toen er nog getij was, stonden deze kreken bij eb bijna helemaal droog en kon je al wadend door de modder de andere kant bereiken. Je moest dan zorgen, dat je voor de volgende vloed terug was; anders kwam je de kreek niet meer door.

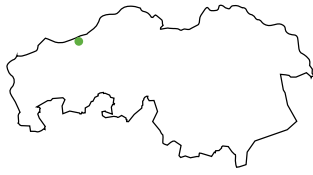
In die voormalige kreken groeien nog steeds planten van brakwatermilieus. Je vindt er het geel bloeiende Goudknopje, dat in Nederland verder alleen nog in het Lauwersmeergebied en in Flevoland voorkomt. Ook staat er vaak Melkkruid, vooral als het erg vochtig is. Op de oeverwallen van die kreken staat Koninginnekruid, een plant die het zoute milieu niet direct opzoekt.

Verderop in de richting van het Volkerak zijn mooie vegetaties ontstaan die aan vochtige

duinvalleien doen denken met Moeraswespenorchis, Fraai Duizendguldenkruid, Geelhartje en Parnassia. Juist waar de vegetatie nog een open karakter heeft, doen deze planten het heel goed.

Toen de slikken en gorzen in 1987 droogvielen, was het kale gebied zeer geschikt voor vogels als Kluten, Bontbekplevieren en Strandplevieren. Maar met het toenemen van de ruige vegetatie met Duinriet en Koninginnekruid is er voor die soorten steeds minder plaats. Roodborsttapuiten zijn in de ruigtes gaan broeden, terwijl Graspiepers bezit namen van de stukken met een lagere begroeiing. In de ruigtes broeden Bruine kiekendieven, die zwevend boven de vegetatie op zoek zijn naar prooi. Enige jaren geleden zijn hier ook Lepelaars gaan broeden, die in de moerassig stukken voldoende voedsel kunnen vinden. 's Winters verblijven er grote aantallen ganzen en eenden zoals Smienten, Pijlstaarten en Brilduikers in het gebied.

Krammer-Volkerak is aangewezen als Natura 2000 gebied met als doel het te behouden als leefgebied voor veel van de genoemde vogelsoorten. Natuurmonumenten, de eigenaar van het gebied, probeert dichtgroei tegen te gaan door het gebied te laten begrazen door Shetlands pony's en Schotse Hooglanders.

Biesbosch

De Biesbosch geldt voor de meeste Nederlanders als één van de meest ‘Hollandse’ landschappen van ons land. Het verhaal van het ontstaan tijdens de St. Elizabethsvloed is bekend. Minder bekend is, hoe het dit gebied is vergaan na de afsluiting van het Haringvliet, toen van de ene op de andere dag op 2 november 1970 het getij met zijn hoogteverschil van ongeveer twee meter wegviel.

Er werd geen slib meer met de vloedstroom aangevoerd; opslibbing kon dus ook niet meer plaatsvinden en de grote dynamiek in het gebied kwam tot stilstand. Er trad een explosie op van allerlei ruigteplanten op plaatsen waar nooit enige plant had bestaan, namelijk op de slikken die vroeger bij vloed onder water verdwenen. Tussen het riet verschenen vaak vlierstruiken. Daarnaast kwam omstreeks dezelfde tijd het kappen van griendhout tot een einde. De grienden verrijgden in hoge mate en schoten door. Sterk verrijgde wilgenbossen namen de plaats in van de relatief open grienden.

Niet alleen de vegetatie veranderde in hoge mate. Broedvogels speelden voor de uitbanning van het getij geen grote rol. Op de bodem kon zelden worden gebroed: iedere dag kwam de vloedstroom naar binnen en maakte het voor grond- en struikbroeders erg lastig hier een nest te bouwen. Met het

verruigen van het gebied nam bijvoorbeeld het aantal Blauwborsten explosief toe. Voor de afsluiting kwam je wel eens een Blauwborst tegen. Na 1970 werd het een algemene broedvogel van de ruigten.

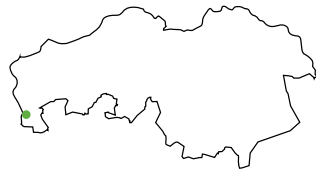
Een dergelijke ontwikkeling deed zich ook voor bij Rietzangers en Snorren. De IJsvogel broedde voor de afsluiting nauwelijks in de Biesbosch. Maar toen het waterpeil constant bleef, begonnen IJsvogels in de wanden van de voormalige krekken hun nestgangen uit te graven. Nu kom je ze op veel plaatsen tegen. Ook Bruine kiekendieven hebben als grondbroeder sterk geprofiteerd van het wegvallen van het getij. Opmerkelijk is ook dat heel normale bossoorten die vroeger niet of nauwelijks in de Biesbosch tot broeden kwamen zoals Vink, Grote bonte specht, Zwartkop en Grauwe vliegenvanger, nu tot de normale broedvogels horen van de doorgeschoten grienden. De voormalige grienden zijn voor deze soorten steeds meer op een gewoon bos gaan lijken.

De afsluiting was voor trekvissen als Zalm, Fint, Elft en Zeeprik desastreuus. Zij konden niet meer naar binnen zwemmen om bovenstrooms te paaien. Ze verdwenen dan ook voor een belangrijk deel uit het gebied. De laatste jaren komen er plannen op om de Haringvlietsluizen weer op een kier te zetten. Daarmee zou de invloed van de zee

in het gebied weer toenemen en voor de genoemde vissen zou dit een grote verbetering zijn.

Als je het over de afgesloten Biesbosch hebt, dan komt ook de Bever in het vizier. Deze soort kwam hier tot aan het begin van de negentiende eeuw voor. Er zijn ook veel toponiemen in de Biesbosch die aan het vroegere voorkomen van deze soort herinneren. Rondom 1990 zijn er weer Bevers uitgezet. In het begin ging het niet zo goed en nam het aantal af. De laatste jaren gaat het de soort weer voor de wind en nemen de aantallen toe. Bevers vanuit de Biesbosch trekken weg naar andere gebieden in laag-Nederland.

De Biesbosch van voor de afsluiting met zijn rietsnijders, griendwerkers en vissers en het steeds terugkerende getij is verdwenen; maar na de afsluiting heeft de ontwikkeling van het gebied niet stil gestaan. Het is een rijk gebied, dat geheel anders van karakter is dan vroeger. Er komen veel belangrijke soorten voor, waardoor het waarschijnlijk het Brabantse gebied is dat het meest in aanmerking komt om een Europees natuurgebied te zijn.

Markiezaat

Toen de Oosterschelde nog geheel in open verbinding met de Noordzee stond, was het tijverschil in het Markiezaat ongeveer vijf meter. Het vloedwater dat de Oosterschelde instroomde kon aan het einde ervan niet meer wegstromen vanwege de hoge Brabantse Wal. Het kon daar alleen nog maar omhoog gaan. In die tijd lagen er in het Markiezaat uitgebreide slikken, want bij zo'n tijverschil worden er nauwelijks schorren gevormd.

Met het aanleggen van de Markiezaatskade in 1983 veranderde het gebied ingrijpend van karakter. De invloed van het getij verdween; bovendien verzoette het Markiezaatsmeer. De zoutplanten stierven af en er kwamen zoetwaterplanten en ruigten voor in de plaats. Toen het gebied nog werd beïnvloed door het zoute water, werd het doorsneden door kreken, die het water aan- en afvoerden. Die kreken zijn nu nog steeds in het landschap te herkennen; sommige staan droog, andere bevatten helder zoet water.

In het gebied lag destijds een aantal zand- en slikplaten die bij vloed onder water kwamen. Na de afsluiting heeft men de Bergse Plaat volgebouwd met huizen: het is daar mooi wonen aan het water. Bij het in orde maken van het Schelde-Rijn Kanaal kwamen grote hoeveelheden slib en grond vrij. Daarmee heeft men de Molenplaat, die

de afscheiding vormt tussen het Zoommeer en het Markiezaat, opgespoten. Daardoor ligt die nu zo hoog boven het water. De Spuitkop is eveneens een voormalige plaat, die door opspuiting na 1983 boven de huidige waterlijn is komen te liggen.

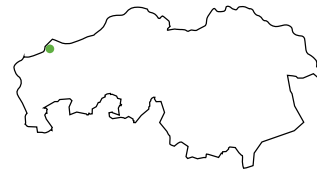
Deze ontwikkeling heeft van het gebied een afwisselend en interessant natuurgebied gemaakt. Enerzijds zijn er de voormalige slikken, die inmiddels begroeid zijn met wilgen, grasland en ruigtekruiden, waar plaatselijk nog zoute invloed aanwezig is. Daarnaast is er het ondiepe meer dat zeer geschikt is voor allerlei soorten watervogels. Bovendien is er in het meer geen waterrecreatie toegestaan, terwijl oeverrecreatie, mede door de ontoegankelijkheid van het water, er nauwelijks voorkomt. Dat was vroeger wel anders. De Duintjes, die ten zuiden van het bezoekerscentrum De Kraaijensberg liggen, waren vroeger erg in trek als recreatiegebied.

Na de afsluiting hebben watervogels bezit van het meer genomen. Smienten, Pijlstaarten en Dodaarzen broeden er. Op de oevers broeden honderden Brandganzen en tientallen Canadese ganzen. Soms broedt er een Roerdomp in de ruigten van de Molenplaat. Maar de belangrijkste broedvogel is zeker de Lepelaar, die zich hier onlangs vestigde. In 2008 bedroeg het aantal broedparen zelfs 65. Die kunnen heel

goed voedsel vinden in het ondiepe meer. Op het slik ten zuiden van de Molenplaat broeden elk jaar enkele tientallen Kluten

Voor broedvogels zijn ook de ruigten op de voormalige slikken van belang. Zo werden er in 2007 acht territoria van de Bruine kiekendief gemeld. Die kunnen jagend boven de afwisseling van voormalige kreken, plasjes en ruigten gemakkelijk hun voedsel vinden. Ook Baardmannetjes broeden vaak in de rietvelden. Slechtvalken kan men regelmatig zien jagen boven de ruigten en de voormalige kreken; voedsel is er genoeg. Soms broedt er een paar in de omgeving van het Markiezaat, terwijl er ook ieder jaar een paar broedt op de centrale van Doel, die hier vlakbij ligt.

Het is deze rijkdom aan vogelsoorten die er toe heeft geleid dat het gebied is voorgedragen als Natura 2000-gebied. Het heeft bovendien grote mogelijkheden. Door gericht beheer kan men de variatie en daarmee de aantrekkelijkheid voor vogels nog aanzienlijk vergroten.

Hollands Diep

Tot dit natuurgebied wordt zowel het water als de oevers aan de noord- en de zuidkant gerekend. Dat betekent dat het zowel in Zuid-Holland als in Noord-Brabant ligt. Van oudsher behoorde het Hollands Diep tot het getijdengebied. Het vormde een overgang tussen het zoete getijdengebied van de Biesbosch en de zoute tot brakke gebieden van Oosterschelde en Krammer-Volkerak. Het water was belangrijk voor trekvissen als Zalm, Elft, Zeeprík, Rivierprík en Fint. Door het afsluiten van de zeegaten is die functie als trekweg verloren gegaan. Er wordt al een tijd gediscussieerd over het openzetten van de sluisen, waardoor weer zout water naar binnen kan en er weer een gering tij mogelijk is. Daarmee zou het Hollands Diep weer belangrijk worden voor trekvissen.

De buitendijkse gronden aan de Brabantse kant zijn niet toegankelijk. Maar als je vanaf de Noordschans bij Klundert de dijk volgt naar Willemstad, heb je een prachtige tocht voor de boeg. Tussen het Hollands Diep en de dijk liggen de graslanden en grienden die vroeger bij hoog water onderliepen. Op het eerste stuk tussen Noordschans en Tonnekreek, de Buitengorzen, is het grasland een smalle strook met grienden langs het water. Die grienden werden vroeger elke 3-5 jaar gehakt. De wilgen bestaan eigenlijk uit lage knotbomen, waarvan met een speciale hakbijl de meters lange

takken werden weggehakt. Die wilgentakken werden onder andere gebruikt voor het vlechten van zogenaamde zinkstukken. Dat zijn grote platte matten van wilgenhout, die men na een dijkbreuk in het dijkgat liet zinken om een goede onderbodem te krijgen voor het dichten van het gat. Na het midden van de vorige eeuw gebruikte men steeds meer kunststoffen voor dat doel. Het hakken van de grienden, wat een arbeidsintensief werk is, raakte in de versukkeling.

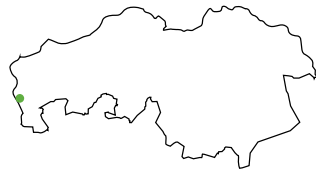
Halverwege tussen Noordschans en de Tonnekreek staat nog een alleenstaand huisje, een griendkeet, aan de rand van de griend. De griendwerkers bleven vaak een hele werkweek, inclusief de zaterdag, in het gebied. Ze sliepen dan in een griendkeet. Soms was dat een simpel onderkomen van wilgentenen; hier was dat een stenen huisje. Een hele luxe in die tijd.

Toen de grienden niet meer gehakt werden en bovendien het getij uit het Hollands Diep verdween, groeiden de griendbomen steeds verder door en nu staat er eigenlijk een wilgenbos. De vegetatie veranderde sterk en veel soorten mossen kregen de kans om zich hier te vestigen. Het belangrijkste mos is hier wel het Tonghaarmos, dat in geheel Europa zeldzaam is, maar dat hier volop groeit.

In het winterhalfjaar zijn de graslanden van groot belang voor ganzen. Met name Kolk ganzen, Brand ganzen en Grauwe ganzen doen zich hier te goed aan het eiwitrijke gras. Met honderden en vaak met duizenden verblijven ze hier. De goede bescherming van ganzen in Nederland en het verminderen van de jacht heeft er voor gezorgd dat de laatste tientallen jaren het aantal overwinterende ganzen spectaculair is toegenomen.

Als je verder gaat naar Willemstad, kom je bij de Bovensluis nog een klein sluisje tegen. Dat is gebouwd om het water vanuit de binnendijkse polder te lozen op het Hollands Diep. Vlak bij de dijk staat nog een wit-zwart houten rad met spaken waarmee de deurtjes van de sluis geopend en gesloten kunnen worden.

In Willemstad kun je heel mooi aan de rand van het Hollands Diep komen. Aalscholvers, Futen, meeuwen en Kuifeenden zwemmen hier meestal rond. Maar ook als er niet veel vogels zijn, is het een prachtige plek om over het water te kijken en je te realiseren dat vissen weer naar boven kunnen trekken als de sluis verderop iets open worden gezet.

Zoommeer

Wie voor de eerste keer vanaf de omliggende kaden of dijken het Zoommeer bekijkt, zal zich niet goed kunnen voorstellen dat het hier om een belangrijk natuurgebied, laat staan een Natura 2000-gebied gaat. Aan de oostkant ligt de zich uitbreidende industrie van Bergen op Zoom, aan de andere kant ligt het Schelde-Rijnkanaal, dat de vaarverbinding is tussen de havens van Rotterdam en Antwerpen. Die vaarverbinding is ook deel van het Natura 2000-gebied. Het is hierdoor niet direct een rustige omgeving. Maar die economische activiteiten zijn niet de grote bedreiging voor het gebied. Dat is het voedselrijke water dat vanaf het vasteland in het bekken wordt geloosd.

Het gebied maakte oorspronkelijk deel uit van de Oosterschelde. Maar toen het Schelde-Rijnkanaal werd gerealiseerd, moest dit een getijloze waterweg worden. Daarom werden in de jaren tachtig dammen aangelegd. Het water werd zoet en kreeg een hoogte van precies NAP. In dit deel van de Oosterschelde lag oorspronkelijk een aantal sliplaten zoals de Princesseplaat, de Molenplaat, de Speelmansplaat en de Boereplaat. Toen het getij wegviel na het aanleggen van de kaden, kwam een deel van de slikken, die vroeger bij vloed onderliepen, boven water te liggen. Het ging daarbij om 200 ha. Deze slikken en de andere platen in het Zoommeer raakten snel begroeid.

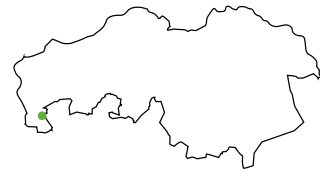
Toen daar direct na de afsluiting nog kale grond was, broedden hier pioniersoorten als Kluut, Visdief en Strandplevier. Maar de betekenis van het gebied is voor die soorten met het begroeid raken van de slikken sterk achteruit gegaan. Wel is het gebied van belang voor steltlopers die op de slikken van de Oosterschelde fourageren en die bij hoog water een overtijingsplaats nodig hebben. Dat geldt met name voor Scholeksters, Steenlopers en Bontbekplevieren. Bovendien is het gebied van belang voor Zwartkopmeeuw en Slobeend.

Van de Molenplaat ligt het noordelijke stuk in het Natura 2000 gebied. Dat is met ruigte en riet begroeid. De Princesseplaat verder naar het noorden probeert men door begrazing open te houden, waardoor het geschikt blijft als broedgebied voor grondbroeders.

De kwaliteit van het water is er de laatste tijd niet op vooruit gegaan. In de zomer treedt er gemakkelijk algenbloei op van blauwalgen. De algen ontwikkelen zich explosief onder invloed van zon en een hoge temperatuur door de grote concentratie voedingsstoffen die in het water aanwezig is. Blauwalgen zijn giftig en zorgen voor een soepachtige ontwikkeling in het water. Bovendien komt botulisme hier regelmatig voor in de zomer. Al met al is dat geen gezonde verblijfplaats voor watervogels.

Het zijn juist watervogels als Fuut, Krakend en Wintertaling, die het moeten hebben van een goede waterkwaliteit. Deze ongunstige ontwikkeling wordt in de hand gewerkt door het voedselrijke en min of meer verontreinigde water dat door de Steenbergse Vliet, Dintel en Roosendaalse Vliet in dit bekken terecht komt.

De vraag is hoe men deze negatieve ontwikkeling kan ombuigen. Eigenlijk zouden er rigoureuze maatregelen op het vasteland getroffen moeten worden, waardoor de kwaliteit van het geloosde water kan verbeteren. Maar dat is makkelijker gezegd dan gedaan, aangezien het hier niet om een klein aantal grote vervuilers gaat, maar om vele kleine lozingen, die uiteindelijk de kwaliteit van het water toch aantasten. Er zijn plannen gemaakt om weer zout water in te laten om daarmee de blauwalgengroei te stoppen. Maar het is de vraag of dat zo makkelijk zal gaan. Als de goede maatregelen genomen kunnen worden, kan het gebied zich verder ontwikkelen tot een belangrijk overwinteringsgebied voor eenden.

Brabantse Wal

Tot de Brabantse Wal rekent men het zandgebied ten zuiden van Bergen op Zoom. Het is als het ware de laatste opstuwing van het Brabantse zand in Noordwestelijke richting. In de loop van de eeuwen heeft de Oosterschelde, die hier een tijverschil had van ongeveer vijf meter, flinke stukken van dat zand weggeslagen. Eigenlijk loopt het gebied naadloos over in de Kalmthoutse Heide, dat door België is aangemeld als Natura 2000-gebied. De Brabantse Wal en de Kalmthoutse Heide vormen samen het Belgisch-Nederlandse Nationale Park Zoom-Kalmthout. Het wordt beheerd alsof het één gebied is.

Zo'n 300 jaar geleden was de Brabantse Wal bijna geheel met heide, vennen en stuifzand bedekt. Bos kwam slechts in het noordwesten voor. Daar waren eerder een paar landgoederen aangelegd zoals Mattemburgh, Zoomland en Lievensberg. In de loop der tijd heeft men de heide en stuifzanden steeds meer met bos beplant. Tegenwoordig domineert het bos, terwijl er in het noordwesten nog wat kleine heidevelden overgebleven zijn. Je kunt zien dat het bos is aangeplant. Bijna overal staan Zeedenen, een zuidelijke soort die het hier goed naar zijn zin heeft.

Aan de Belgische kant is het beeld anders. Er is daar veel meer heide bewaard gebleven, die op een aantal plaatsen enigszins het karakter van een stuifzand heeft

waarop hier en daar wat heide groeit. Dat type heide treft men aan de Nederlandse kant nauwelijks aan.

Onder de dunne laag dekzand liggen klei- en leemlagen, waardoor het water plaatselijk stagneert. Op een enkele plaats ligt die leemlaag zo dicht onder de oppervlakte, dat het mogelijk was hier in leemkuilen leem te winnen. De twee belangrijkste vennen zijn het Grootte Meer en het Kleine Meer; ze behoren tot de grootste vennen van Noord-Brabant. In België en in Nederland wordt water uit de ondergrond naar boven gepompt. Het gevolg is dat het gebied gemakkelijk verdroogt. De vennen kunnen in een droge zomer geheel droogvallen.

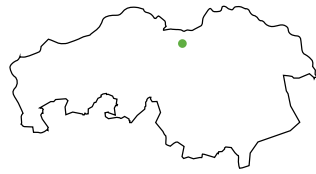
Langs de oevers van het Grootte Meer groeit Oeverkruid, Drijvende waterweegbree en soms de Kleine biesvaren. Waterlobelia die destijds hier ook voorkwam, is de laatste jaren verdwenen. Het Grootte Meer en het Kleine Meer zijn van oudsher de plekken waar Dodaarzen en Geoorde futen broeden. De eerste soort broedt ook wel in andere vennen. Het droogvallen van het Grootte Meer werkt dan ook niet zo desastreuus uit voor deze soort. In een goed jaar broeden er ongeveer 70 paar Geoorde futen. Maar de laatste jaren kwamen ze niet tot broeden.

Op de Brabantse Wal gaat het veel beter met de Nachtzwaluw. Deze broedt vooral

op de kleine overgebleven stuifzanden en heidevelden, ingeklemd door bossen. Juist op die overgangen legt de Nachtzwaluw zijn eieren zo ongeveer op de kale grond. De laatste jaren is veel onderzoek gedaan aan deze soort. Men heeft vastgesteld dat Nachtzwaluwen 's nachts vooral op nachtvlinders jagen. Als het daar goed mee gaat, komen er flinke aantallen Nachtzwaluwen tot broeden. Op de Brabantse Wal is het aantal broedparen de laatste jaren ongeveer 80.

De afwisseling van flinke bossen met open terreinen maakt het gebied geschikt voor een roofvogel als de Wespendif. Deze moet het voor zijn voedsel vooral hebben van wespennesten op kleine terreintjes, die een beetje beschut liggen, zodat hij niet gemakkelijk gestoord kan worden bij het uitgraven van deze nesten. De laatste jaren broeden er meer dan vijf paar in het gebied, wat veel is voor zo'n zeldzame roofvogel.

Een andere opmerkelijk soort is de Gladde slang. Deze reptiel komt in Noord-Brabant maar op een enkele plaats voor. Op de Brabantse Wal is hij niet beperkt tot een enkele plek; we kunnen hem in het hele gebied tegenkomen.

Vlijmens Ven, Moerputten en Bossche Broek

Deze gebieden liggen in een west-oost verlopende strook ten zuidwesten van Den Bosch. Ten noorden daarvan liggen groot-schalige kleipolders in het rivierenland-schap, terwijl in het zuiden de pleistocene zandgronden met heide en dennenbossen liggen. In deze tussenstrook is steeds een aanzienlijke kwel geweest van water dat op het Kempisch Plateau naar beneden zakte, maar er is ook ondiepe kwel vanuit de dichtbij gelegen Loonse en Drunense Dui-nen.

In deze smalle drassige strook, die meestal wordt aangeduid als de Naad van Brabant, is van oudsher veen gevormd. Dit veen is grotendeels ontgonnen vanaf de Middel-eeuwen. De grote plas in de Moerputten is een overblijfsel van deze turfwinning. Het afgraven van het veen voor de turfwinning heeft de kwelwaterstromen niet doen af-nemen. Op oude kaarten is ook te zien, dat het hier om uitgesproken moerassige ge-bieden ging, waar vooral in het noordelijke deel van het Vlijmens Ven en delen van de Moerputten veel kwel geweest moet zijn. Kenmerkend is verder het voorkomen des-tijds van een groot aantal eendenkooien rondom Den Bosch. Zo'n eendenkooi heeft alleen zin, als er veel water en moeras in de omgeving is, waar veel eenden verblijven.

De waterhuishouding rondom Den Bosch is steeds complex geweest. De oude kern van

Den Bosch ligt op een hoge zandopduiking. Daar hield men wel droge voeten. Maar rondom Den Bosch was dat anders. Het water van de Dommel en de Aa schiet hier gemakkelijk op een kluit, doordat het terrein heel vlak is en de beken daardoor nauwelijks meer verval hebben. Bij grote aanvoer kan het water alleen nog maar naar de zijkant wegvloeien. Dit probleem werd vaak nog versterkt door de zoge-naamde Beerse Maas. De zuidelijke Maas-dijk iets ten oosten van Grave had men bewust een stuk lager gemaakt; hier lag de Beerse Overlaat. Als de Maas te veel water moest afvoeren, liep het water daar het Brabantse land in en in een strook van en-kele kilometers breed stroomde dat water binnendijks in de richting van Den Bosch.

Bij Den Bosch zelf was afwatering vaak moeilijk door de hoge stand van het rivier-water. Men leidde het water dan door het Vlijmens Ven naar het westen en bij de Baardwijksche Overlaat ten oosten van Waalwijk werd dit water op de rivier ge-loosd. Ten zuiden van Drunen ligt nog een oost-west verlopende dijk, de Heidijk, die moest voorkomen dat Drunen en omgeving in zo'n situatie onderliep. Het hoeft weinig betoog dat deze gang van zaken een enorm probleem was voor de inwoners van deze strook. Hierdoor kon 'moderne' landbouw hier nauwelijks van de grond komen. Het is vandaag de dag niet meer voor te stellen,

wat voor een botanische rijkdommen er toen in deze graslanden in de traverse van de Beerse Maas en rondom Den Bosch zijn geweest. Allerlei zeldzame vlinders als Moerasparelmoervlinder, Veenhooibeestje en Zilveren maan waren hier normale verschijningen. Pas in 1942 heeft men de Beerse Overlaat gesloten. Sindsdien duidt men de kilometers brede strook tussen Grave en de Baardwijsche Overlaat, waar tot 1942 de Beerse Maas liep, aan als de Traverse van de Beerse Maas.

In het midden van de jaren negentig liep de omgeving van Den Bosch onder door grote aanvoer van water door de Dommel en de Aa. De A2 ten noorden van Den Bosch was niet meer bruikbaar. Daarna ontstond een discussie hoe dergelijke problemen konden worden voorkomen. Een van de geopperde mogelijkheden was het weer gaan gebruiken van de Traverse van de Beerse Maas door het Vlijmens Ven en verder naar het westen. Maar daar zijn inmiddels boerderijen gebouwd, dus dat is niet zo eenvoudig. Voorlopig heeft men het Bossche Broek als overloopgebied aangewezen. Maar het is de vraag of dit voldoende is. Het vol laten lopen van het Bossche Broek leidt tot een waterstandverlaging van twintig centimeter op de Dommel bij Den Bosch en dat kan wel eens te weinig zijn. Het laatste woord is hierover nog niet gesproken.

Van oudsher heeft Den Bosch de koosnaam Moerasdraak. Den Bosch lag binnen een sterke vestingmuur, te midden van de moerassen. Het gold als een onneembare vesting, vandaar de naam Moerasdraak. Als je vanuit het station de stad inloopt, zie je op de eerste rotonde de meters hoge, vergulde Moerasdraak als triomfator omhoog steken.

In 1629 verloor Den Bosch iets van zijn onoverwinnelijkheid door de inname van de stad door Frederik Hendrik. Vanuit het Bossche Broek groef hij een soort loopgraven naar de stad toe. Dat kon pas toen hij met behulp van de molens van Leeghwater het Bossche Broek min of meer had droogge maakt. Na enkele maanden bereikte men de Vugterpoort. Daar werd de muur opgeblazen en de val van de stad was een feit. Op die plek bij de Vugterpoort staat een gedenkplaat en hier kun je ook met een klein pontje dat je zelf met de hand bedient het Bossche Broek in. Dat pontje heet ...De Moerasdraak. Een tocht door het Bossche Broek in de vroege zomer als veel planten in bloei staan, is een aparte ervaring. Je loopt middenin in de natte wei- en hooilanden met een magnifiek uitzicht op de magistrale Sint Jan, die goed zichtbaar net achter de vestingmuur boven de stad uitrijst. Nergens in Nederland heb je zo'n verwevenheid van echte natuur met prachtige cultuurhistorie. Alleen al daarom verdient het Bossche Broek een Europees natuurgebied te zijn.

Hoewel het Bossche Broek onder verdroging te lijden heeft, is het zo op het oog nog steeds heel nat. Je komt er allerlei planten tegen van schraallanden en moerassen. Aan de zuidkant staan de weilanden in de voorzomer vol met Moeraskartelblad, een halfparasiet die kenmerkend is voor voedselarme omstandigheden. Een andere halfparasiet is de Grote ratelaar, die de weilanden geel kleurt. Het Bossche Broek ontvangt nog steeds kwelwater, wat je kunt zien aan planten als Waterviolier en Waterdrieblad, die echte kwelindicatoren zijn.

Hoewel het Vlijmens Ven met behulp van rigoureuze ontwatering is omgevormd tot een intensief landbouwgebied, speelt kwel hier nog steeds een belangrijke rol. Dat kun je zien aan de interessante kwelplanten in de sloten, zoals allerlei soorten kranswieren en fonteinkruiden. Het kwelwater hier heeft een lange weg afgelegd door de ondergrond met kalkrijke en ijzerrijke lagen. Kalk en ijzer kunnen een verbinding aangaan met de in het water aanwezige fosfaten, die dan neerslaan. Hiermee worden voedselstoffen aan het water onttrokken en kunnen plantensoorten van voedselarme omstandigheden toch goed gedijen te midden van de zwaar bemeste maïsakkers. Het is een schrille tegenstelling met het Bossche Broek en de Sint Jan. Hier heb je wat onooglijke sloten waar kwelwater omhoog komt en waar zeldzame planten

groeien. En als je vanuit de slootrand omhoog kijkt, kijk je tegen een muur van maisplanten aan die voor de veehouderij bestemd zijn. Ook dat is Brabant.

Een heel andere ervaring doe je op in de Moerputten. Daar is destijds een spoorlijn aangelegd van Den Bosch naar Waalwijk en verder: het halve zolen lijntje. Een grote brug was nodig om de plas van de Moerputten te passeren. Die brug is weer in ere hersteld en je kunt er overheen wandelen. Er liggen hier hooilanden met Blauwe knoop en Grote pimpernel, waar Pimpernelblauwtje en Donker pimpernelblauwtje zijn uitgezet. De resultaten daarvan zijn niet bemoedigend.

Waterviolier - Zilveren maan - Blauwe knoop - Pimpernelblauwtje - Moeraskartelblad - Halve zolen lijntje - Waterdrieblad - Grote ratelaar

